

A Z E L L E N T I P U S

Irta: HORT DEZSŐ

1.

Erich Jaensch, az „ellentípus“ megalkotója, a marburgi egyetem orvos-tanára s az ottani pszichológiai kutatóintézet igazgatója.

Ebből kettő következik:

Először az, hogy mint orvos élettani megfigyelések alapján jut el összefoglaló megismeréséhez. Másodsor pedig az, hogy mint a marburgi Kant-körhöz tartozó gondolkodó a kanti bölcselkedés alaptételeiből indul s e bölcsélet kritikai fejlesztéséhez jut el.

2.

Kezdjük ez utóbbin:

Kant bölcselete, Jaensch szerint, a XVIII. századig uralkodó eszmevilág kritikája. Nem is lehet egyéb, hisz minden gondolatrendszer, végső fokon, a maga sajátos társadalmi környezetének szülötte: abból sarjad, annak kérdéseivel és problémáival, kételyeivel és reménységeivel foglalkozik. Így a XVIII. század végén keletkező kanti filozófia kritikus éle is, természetszerűen, a korában uralkodó gondolati irány ellen fordul, mely még dogmatikus-theológikus jellegű, s ezt helyettesíti az emberi szellem képességeit és határait kutató, ugynevezett „ismeretelméleti“ vagy kanti értelemben „kritikus“ eszmei iránnyal.

Ez a kritika azonban — joggal hangsúlyozza Jaensch — ma már nem elegendő. Ma nemcsak arra a kritikára van szükség, mely az emberi szellem- és gondolatvilág egy bizonyos iránya ellen fordul, hanem arra, ami számba veszi és ítélet alá vonja a társadalmi élet egészét: mindenekelőtt a társadalmat alkotó egyesek lélekalkatát s a társadalmi intézményeket, amelyeket mindenkor egy bizonyos lélekalkat hoz létre s tart érvényben...

3.

Jaensch, mint élettani megfigyelésekre építő orvostanár viszont azt a megállapítást hangsúlyozza mindenekelőtt, hogy az egyes tipikus jelentőségű lélekalkatok a legszorosabb összefüggésben állanak bizonyos élettani magatartásokkal, sőt hogy többnyire bizonyos élettani magatartásokon alapulnak. A „psziché“ gyökerei a „biosz“-ba nyulnak, mondja: a „lélek“ nyilvánulási formái az „élet“ nyilvánulási formáinak mintegy magasabb megjelenései...

Egyik legfontosabb ilyirányu megismerése a következő:

Vannak emberek, akiknek érzéki tapasztalatai nem határolódnak el élesen. Akik például, ha látnak, tapintási vagy hallási érzeteket is éreznek, vagy akikben valamilyen érzéki tapasztalat a legintenzívebb érzelmeket kelti fel; akiknek, hogy egyszerű példát mondjunk, viszket az orruk ha éles fény éri a szemüket, vagy fájdalmat éreznek a fogukban, ha mély hangokat hallanak; akik emberek vagy tárgyak megpillantásánál vagy bizonyos érzelmeknél határozott színhatásokat éreznek. Az idegpályák sajátos, nem teljesen normális kapcsolódási tüneteiről van itt szó, az ugynevezett „színezteziá“-ról, érzéki együttérzésről. S Jaensch egyik megállapítása éppen az, hogy e „színezteztikusok“ nem csupán

érzékleitekben, de semmiféle életnyilvánulásaikban sem ismernek elkülönülő határokat. E „szinesztétikus“ érzékletű emberek számára a környező világ minden jelensége egymásba folyó, hatás nélkül való.

4.

Jaensch e szinesztétikus lélekalkatot nem tartja ugyan kimondottan beteges tünetnek (inkább csak azt hangsúlyozza, hogy a „szinesztétikus“ könnyen válhat „schizophrén“-né, mely lélekállapot már a külső határok és szabályok, az élet lehetőségeit jelentő összefüggések végzetes összezavarása). Ám azon a véleményen van — s itt emelkedik kétségtelenül érdekes jellemtana általános érdekű társadalmi lélektanná, melyet *kellő kritikával* számba kell venni, hogy az a kultúra, melyben szinesztétikus lélekalkatu emberek az irányadók, maga is labilis, határ és szabály nélkül való.

Mert a „szinesztétikus“ nem képes határozott állásfoglalásra, vagy pedig annyira túlzóan szubjektív, hogy egyesegyedül a maga egyéni véleményét, meglátását, „igazságát“ véli valóságnak. Egyszerűen képtelen objektivitásra. S épp, mert a maga egyéni elképzeléseit vetíti („projiciálja“) a külvilágba, e külvilág tényleges valóságait és adottságait csak mellékesnek, nem igazán lényegeseknek tartja. Különösen veszélyes e szinesztétikus ember magatartása a társadalom szabályaival és parancsaival szemben: velük szemben sem érez semminő tiszteletet — és nem valami magasabb, ideális meg gondolásból, hanem mert egyszerűen minden kényszer és szabály, minden korlát és határ tagadója és ellensége. Így e „szinesztétikus“ a fennálló rend gyökeres ellensége. Az a típus, mely mindennek ellentmond, ellene érez s ha lehet, ellene is cselekszik: az „ellentípus“, a „Gegnertyp“.

5.

Az az „ellentípus“ gondolatrendszerének egyik legérdekesebb megismerése, hogy a mindennapos, a közönséges, az élet kis tényein soha tul nem látó s a beléjük lépten-nyomon beléakasz kodó szinesztétikus mellett meglátja és hangsúlyozza a magasabbrendű, a szellemi, a gondolkodó szinesztétikust is: azt, aki labilis, határ és szabály nélkül való világába mintegy szellemi felépítményt épít s e szellemi felépítménybe igyekszik, kárpótlásképpen, egységet vinni, állandóságot kölcsönözni.

E szellemi felépítményű szinesztétikusok, akiket Jaensch S_2 -jelzéssel jelöl, sokszor alakítják saját képükre egy kor vagy nemzet kulturáját. Jaensch például a mai francia kulturát tartja ilyen S_2 -kulturának: az érzékletek s a válság határait számba alig vevő, a rájuk egyéni fantáziavilágot építő, még az idő és tér határait is szubjektív megérzésekbe oldó kulturának. S aki ismeri Bergson „durée“ fogalmát vagy olvasta Proustot, aki látta már Manet egy impresszionista festményét, vagy hallotta Ravel zseniális „Le Valse“-át, a bécsi teljes érzékletű és teljes hangsúlyu keringő e csodálatos iróniáját, az Jaensch e megállapítására legalább is el fog gondolkozni.

6.

Mely okokban keresi Jaensch a szinesztétikus lélekalkat előidéző tényezőit?

Könnyen érthető, hogy a marburgi professzor s a német pszicholó-

gia vezető egyénisége ma elsősorban a heterogén fajok keveredéséből származtatja a színezéziára való hajlandóságot s a színezéziával összefüggő „ellentípus“ lélekalkatot. S a ma Németországban uralkodó felfogással szemben csak azt a megjegyzést teszi, hogy nem „a zsidó faj“ jelenti az „ellentípus“ megtestesülését, hanem a zsidó egyének között vannak feltűnő számban olyanok, akik az „ellentípus“ fogalma alá sorozhatók. Ezen a ponton felesleges volna a vele való vitatkozás. Sokkal lényegesebb, hogy a második főokot Jaensch a lappangó vagy viruló tuberkulózisban fedezi fel. A tuberkulotikus ember egységes test-lélek alkat: nagy hajlandóságot mutat az érzéki együttérzésre, a színezéziára, s egyben a túlzó-színezéztikus lelki magatartásra. A tuberkulotikus annyira „ellentípus“ Jaensch szerint, hogy még a látens és legyőzhető tuberkulózis is a maga lelki képére alakítja — legalábbis egyideig, addig épp, amíg a tuberkulotikus fertőzés veszedelme tart — a maga áldozatát.

Tuberkulózis — ellentípus — schizophrénia: a testi-lelki fejlődés szinte szükségszerű állomásai. Az élettani alapokon nyugvó társadalomlélektan e rendkívül fontos megállapítását, mely a társadalmi környezet alapvetően fontos jelentőségét hangsúlyozza az egyéni lélekalkat kialakulásában, egy amerikai lélekkutató, Robert E. Faris, megfigyelései is támogatják: a schizophrénia súlyos lelki betegsége sokkal gyakrabban fordul elő a nagyvárosok nyomortelepein, a tuberkulózis melegágyában, mint a jobbmódú rétegek között.

A „pszüché“ gyökerei valóban a „biosz“-ba nyulnak: egészséges lelki világ sem lehetséges egészségtelen társadalmi viszonyok között.

JÓZSEF ATTILA ÉLETE (V.)

Írta: JÓZSEF JOLÁN

Az 1908. év vége felé Attilát és Etust mama az Országos Gyermekvédő Liga gondjaira bízta. Csak engem tartott itt magánál. Terve az volt, hogy éjt-napot egytétve dolgozik, minden krajcárt félretesz s ha összegyűjtött annyit, amiből pár darab butort vehet, kivesz egy kis lakást és hazahozza a gyerekeket. Én segítségére leszek, ha pedig elvégeztem a négy elemít, már dolgozhatom is valahol, gyárban, kalapműhelyben, akárhol. Kettőn többre megyünk. Ha én is hozzájárulok pár filléres keresettemmel az övéhez, hamarabb elérkezik az idő, amikor újból együtt lehetünk mindnyájan.

A Gyermekvédő Liga a két gyereket Öcsödre adta ki, Gombai Ferenc nevű jobbmódú parasztgazdához.

Gombaiék gyerekei már legénysorban voltak, így hát szükség volt a háznál aprógyerekre az aprójószág mellé. A lelencek kosztja ugyszólván semmibe sem került nekik, ruhával a menhely látta el őket, sőt még fizetett is a nevelőszülőknek az eltartásukért. Anyánk sokat kesergett azon, hogy a menhely — nem tudni miért — a nyomorgó édesszülőknek nem ad pénzségélyt, hogy így könnyítve sorsukon, maguknál tarthassák gyermekeiket. A megoldás, a segítség csak egy lehetett: elvenni a szülőtől a gyermekeiket, idegenekhez adni őket, idegeneknek fizetni, amiért vállalják a velük való törődést. Érthetetlen módja volt ez a segítség-